

Творчі сходинки педагогів Волині Зарубіжна література

УДК 373.5.016:82(100)

Н. А. Войчук,

учитель зарубіжної літератури, російської мови, музичного мистецтва та художньої культури ЗОШ І–ІІІ ст. с. Гряди Іваничівського району Волинської області

Формування громадянської компетентності учнів у процесі вивчення зарубіжної літератури

На матеріалі біографій письменників

Подано методичні рекомендації щодо формування громадянської компетентності засобами предмета «Зарубіжна література», зокрема, фактів із життєписів поетів і прозаїків. Наводяться фрагменти уроків із вивчення творчості Толстого, Чехова, літературно-музичних композицій за творчістю Ахматової, Цветаєвої, які ілюструють стійку громадянську позицію митців, їхній патріотизм, трагізм долі.

Ключові слова: громадянська компетентність, громадянська позиція, патріотизм, духовний досвід людства, життєпис письменника, трагізм долі.

Voichuk N. A. Formation of Civil Competence of Pupils in the Course of Foreign Literature Studying.

Methodical recommendations about formation of civil competence by Foreign Literature, in particular, the facts from biographies of poets and prose writers are given. The fragments of lessons of Tolstoi's and Chekhov's creativity studying, literary and musical compositions on Akhmatova's and Tsvietaieva's creativity, illustrating a resistant civil stand of artists, their patriotism, a tragic fate are given.

Key words: civil competence, civil stand, patriotism, spiritual experience of a mankind, biography of the writer, destiny tragic element.

Загальновизнано, що учень нашої школи більш освічений, ніж його американський або європейський одноліток, але практично не готовий до сучасного життя. Знання у нього мертві, він не може застосувати їх на практиці. Спосіб подолання цієї проблеми – компетентнісний підхід до навчання, який передбачає комплексне засвоєння учнем взаємопов'язаних знань з метою їх самореалізації у певних сферах суспільного життя.

Вивчення зарубіжної літератури на уроках і в позакласній роботі дає вчителю змогу формувати в учнів різні життєві компетентності, виховувати їх не як пасивних споживачів, «певного обсягу раз і назавжди даної інформації, а як особистість, здатну самостійно її здобувати, поновлювати, коригувати та інтерпретувати протягом усього свого життя» (Б. Шалагінов).

У сучасному світі важливого значення набуває громадянська освіта, виховання дітей як незалежних особистостей, підготовка їх до життя в демократичному суспільстві. В. Сухомлинський кінцеву мету всіх бесід про громадянськість вбачав у тому, «щоб людина стала думати про себе, побачила очима суспільства саму себе».

Зарубіжна література – предмет полікультурний, тож увібрав у себе кращі зразки духовного досвіду

людства і є важливим засобом для формування громадянської компетентності учнівської молоді. Вважаю, що з цією метою надзвичайно доцільно використати багатющий матеріал життя і творчості письменників – кращих представників націй, непересічних особистостей, творчих індивідуальностей.

Знайомлячи школярів із життям та творчістю зарубіжних митців пера, слід акцентувати увагу на тих фактах їхнього життєпису, де найяскравіше визначається громадянськість особистості.

Так, уже в 6 класі, знайомлячи учнів із творчістю Ч. Діккенса, важливо звернути увагу на те, як він змінив свою країну, хоча ніколи не був при владі. Письменник настільки глибоко розкрив вади тогочасного англійського суспільства, що після появи його романів в Англії закрили боргову в'язницю, було переглянуто закони про робітні дома, про суд, змінено похоронний ритуал.

Життя А. де Сент-Екзюпері теж є яскравим прикладом самовідданості та патріотизму: піонер авіації в Південній Америці, начальник аеродрому в пустелі, будучи багаторазово пораненим під час численних польотів в екстремальних ситуаціях, він не зважив на заборону лікарів щодо авіаційної служби і повернувся в небо у роки Другої світової війни.

Один із бойових розвідувальних польотів став для письменника останнім.

У 7 класі особливу увагу варто звернути на біографію Р.-М. Рільке, адже вона ілюструє творчі зв'язки зарубіжних письменників з Україною. Побувавши на нашій землі, поет знайшов тут жаданий приклад гармонійного єднання Бога, природи та людини і навіть захотів назавжди оселитися в Києві, який назвав містом, «близьким до Бога». А перед співцем-кобзарем Рільке схилив голову як перед особою, незрівнянно вищою духовно. Говорячи про шанобливе ставлення поета-австрійця до культурних традицій українського народу, запитують учнів, чи часто відчують вони таке ж захоплення й гордість за свій народ, його історію.

Пропоную фрагмент уроку, який у плані формування громадянської компетентності учнів доцільно провести перед вивченням теми «Героїчне минуле українського народу в художній літературі».

Слово вчителя:

...Буває, часом сплуну від краси.

Спинюсь, не тямлю,

Що воно за диво, –

Оці степи, це небо, ці ліси,

Усе так гарно, чисто, незрадливо,

Усе як є – дорога, явори,

Усе моє, все зветься Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

Що хоч спинись і з Богом говори...

«...Таке все гарне, близьке, ніби тут живе Бог! Говорити з Богом...» У які хвилини свого життя ми звертаємось до Бога? Коли важко на душі, коли безвихідне становище, відчай, тоді ми просимо допомоги у Бога. А ви знаєте, що тут, на Україні, знайшов Бога австрійський поет Р. Рільке, чужоземець для нас, людина з іншого культурного середовища, інших звичаїв? Ви ще будете знайомитися з його творчістю, але я дуже хочу, щоб ви уявили, наскільки глибоким було його проникнення у нашу з вами культуру, що він саме тут осягнув сузір'я, яке складалося з *Бога, народу, природи*.

Рільке відвідував на Україні могилу Шевченка, Києво-Печерську лавру, назвав її найвеличнішою пам'яткою людства. Поет побачив український степ з його безмежністю, українське село і сказав, що такого він не зустрічав ніде, це був жаданий ідеал гармонійного єднання людей, природи, Бога.

У Рільке з'являються такі поетичні рядки:

Земля без меж, вітри, рівнини,

Лісів там тіні старовинні й незмірна неба височінь.

Пливуть тобі назустріч села і знов зникають в даліні,

Немов прожиті щойно дні, чи пісня дзвонів невесела.

А ще австрійський поет був зачудований дивними людьми – кобзарями, що ходили від села до села і співали, грали на кобзі про героїчне минуле. Від них

одухотворений чужоземець почув про славних українських козаків, гетьманів.

Але про це ви дізнаєтесь на наступних уроках.

Діти, послухавши розповіді про зарубіжних поетів, ви повинні будете уявити себе в їх ролі й написати одну сторінку у їх щоденнику про враження від України.

Отже, будьте уважні. Перед вами – портрет відомого уже вам російського поета О. С. Пушкіна. Який твір Пушкіна ви вивчали? (*«Пісня про віщого Олега»*).

Знайомство Пушкіна з Україною відбулося не в найкращі для нього часи. Південь Російської імперії став місцем його вигнання. Поет проїхав через десятки українських селищ і містечок: Чернігів, Ніжин, Прилуки, Пирятин, Лубни... Згодом побував і в Києві, саме там відбуваються події відомої вам поеми-казки «Руслан і Людмила».

Пушкін любив бувати на схилах Дніпра, згадувати своїх друзів-українців, з якими навчався у лицей. Саме від них він уперше чув українські пісні, про козаків, про закріпачений народ.

А в 1822 р. Пушкін пише «Заметки по русской истории XVIII века», де критикує царювання Катерини II, особливо за закріпачення нею «вольной Малороссии». У пушкінських паперах навіть знайдено схематичну карту України, виконану чорнилом і олівцем.

А ось перед вами – портрет англійського поета Дж.-Г. Байрона, якого називають романтиком у житті й творчості. Чому романтиком? Яку людину ми називаємо романтиком? (*Людину-мрійника, фантазера, яка хоче бути щасливою сама і мріє про щастя для всіх*).

Байрон був страшенно самотнім в особистому житті, за певні погляди і дії його було вигнано з Англії.

В Україні він ніколи не був, але живо уявляв собі цю країну, особливо її природу. Можливо, він мріяв, будучи вигнаним із батьківщини, знайти щастя десь-інде. Байрона зацікавила доля українського гетьмана Івана Мазепи. Він пише поему «Мазепа», у якій розповідає про невеликий епізод із його життя та створює романтичний, емоційний образ ніколи не баченої землі.

Україна для поета – не реальна, а духовна територія. Звертають увагу на образ дикого поля, дикого лісу, шляху, степу в поемі «Мазепа».

А на шляху ні міст, ні сіл –

Крім степу, дикої країни

У чорнім обводі лісів.

Лиш де-не-де зубчасті стіни

Фортець, збудованих колись!

За рік проходило сюди

Турецьке військо... Всюди, де

Ступали спадів тих копита,

Там кров'ю вся земля полита

І зелень довго не росте.

З цього опису вибудовується загальний і послідовний образ нескореної, хоч і трагічної долі землі.

Увагу семикласників варто привернути до стійкої громадянської позиції німецького письменника Г. Белля, який у юності відмовився вступати до спілки нацистської молоді та добровільно йти на військову службу. Всю свою творчість письменник присвятив засудженню війни, яку розв'язав уряд його батьківщини.

Особливу цінність у плані формування громадянської компетентності учнів становить література XIX століття, зокрема, біографії Л. М. Толстого та А. П. Чехова. Вважаю, що старшокласників змусять багато над чим замислитися такі факти із життя титана думки і праці, російського письменника Льва Толстого:

– Брав участь у бойових діях на Кавказі та під час Кримської війни, командував батареєю, проявив рідкісну сміливість.

– У 1859 р. відкрив школу для дітей-селян, склав для них «Абетку», потім допоміг відкрити ще 21 таку школу в сусідніх селах; написав 11 статей про школу і педагогіку.

«Хворію своїм достатком, – писав Толстой, – і навколишньою бідністю. Безліч народу їдять, п'ють, вимагають. Прислужники бігають, виконують. А мені все важче і важче брати участь у цьому і не засуджувати».

Знайомство з творчістю А. П. Чехова і в 6-му, і в 10-му класах обов'язково починаю з його слів про те, що «за дверима кожної благополучної людини повинен стояти хтось із молоточком і стуком у двері нагадувати про те, що у світі є біль і страждання».

Гідна подиву та наслідування громадянська позиція А. П. Чехова, який в 1890-му році, будучи хворим на туберкульоз, здійснив поїздку на острів Сахалін з метою вивчення життя каторжан. Він зробив перепис населення Сахаліну, розмовляв із кожним поселенцем. До Чехова ніхто не писав правди про тодішнє «сахалінське пекло», а його книга «Острів Сахалін» змусила царський уряд створити спеціальну комісію, щоб перевірити факти і переглянути стан утримання каторжників. Це дало позитивні результати: було відмінено тілесні покарання.

Запропоновані фрагменти зі щоденника, листів А. Чехова допоможуть учням створити уявлення про масштаби громадської діяльності письменника.

«Все наше внимание к преступнику сосредоточено на нем только до момента произнесения над ним приговора, а как сошлют на каторгу, так о нем и позабудут... А что делается на каторге! Воображаю... Сахалин – это место невыносимых страданий, на какие только способен человек вольный и подневольный... Из книг, которые я прочел, видно, что мы сгноили в тюрьмах миллионы людей, без рассуждения, варварски; мы гоняли людей по холоду в кандалах десятки тысяч верст, размножали

преступников и все это сваливали на тюремных красноносых смотрителей... Виноваты не смотрители, а все мы, но нам до этого дела нет, это не интересно».

«Если я врач, то мне нужны больные и больница, если я литератор, то мне нужно жить среди народа, а не на Малой Дмитровке... Нужен хоть кусочек общественной и политической жизни, хоть маленький кусочек».

Увагу одинадцятикласників звертаю на суспільну та громадську діяльність Т. Манна, який під час Другої світової війни став організатором циклу радіопередач, у яких закликав німецький народ до опору гітлерівському режиму. У період «холодної війни» письменник висунув ідею звернення до урядів усіх держав з приводу захисту людини, над якою нависла загроза зникнення від атомної бомби.

Б. Брехт став президентом німецького ПЕН-центру, віце-президентом Академії мистецтв; Е. Хемінгуей – активний учасник Першої та Другої світових воєн; Б. Пастернак неодноразово виявляв громадянську мужність, звертаючись до уряду із клопотанням про долі митців, які піддавались репресіям.

Усі ці факти життя і творчості зарубіжних письменників можуть бути використані для формування в учнів громадянської позиції та розвитку їхнього власного досвіду громадянськості.

Серед літературних постатей XX ст. привертають увагу поети «срібної доби»: А. А. Ахматова, Б. Л. Пастернак, М. І. Цветаєва. Сповнені драматичних переживань і неймовірних страждань, їхні життєві долі вражають високим проявом громадянської мужності. Оскільки урочного часу, відведеного на вивчення їхньої творчості, вистачає лише на короткий біографічний огляд та аналіз окремих поезій, пропоную старшокласникам глибше проникнення у культуру «срібної доби» та життєві драми згаданих поетів під час літературно-музичних композицій.

Наведені фрагменти сценаріїв відображають не просто складні життєві колізії поетів, а й їхню громадянську стійкість у страшних умовах тоталітарного режиму.

Фрагмент літературно-музичної композиції за творчістю А. Ахматової «Я научила женщин говорить...».

Читець 1: В 1925 році виходить постановва ЦК ВКП(б) «Про політику партії в галузі художньої літератури», яку поетеса оцінила так: «Постановление о прекращении моей литературной деятельности. Меня перестали печатать в газетах и альманахах, приглашать на литературные вечера». Але за цим сухим щоденниковим записом стоять 14 років мовчання Анни Ахматової.

Читець 2: А в 1946 році – постановва ЦК про журнали «Звезда» и «Ленинград». Поетеса виключено зі Спілки письменників СРСР. Підлабузи журналісти писали в той час про неї: «Середовище Ахматової – це середовище поміщицького гнізда і панської садиби. Світ її надзвичайно вузький».

Читець 3: Син Анни Андріївни став ученим, а не поетом, але репресій не уникнув. Його заарештовували тричі: в 1935-му, 1939-му, а в 1948-му звинуватили у замаху на Жданова.

*Стало солнце немилостью Божьей,
Дождик с Пасхи полей не кропил,
Проходил одноногий прохожий
И один во дворе говорил:
Сроки страшные близятся. Скоро
Станет тесно от свежих могил.
Ждите глада, и труса, и мора,
И затмения небесных светил.*

Учениця у ролі Анни Ахматової читає вірш «Подражание Кафке».

Читець 4: Чи пам'ятала поетеса свій пророчий вірш-молитву, написаний у 1915 році?

Учениця читає вірш «Дай мне горькие годы недуга».

Читець 5: Все збулось. Але відмовлятися від своїх слів не збиралася. Багато хто в ці роки емігрував, але Ахматова не залишила Росії.

Учениця у ролі Анни Ахматової читає вірш «Не с теми я, кто бросил землю».

Читець 6: Війна застала Ахматову в Ленінграді. Доля її, як і раніше, складалася важко: вдруге заарештований син ще знаходився в ув'язненні. Клопотання про його звільнення були безрезультатними. Написане в цей період лірикою назвати не можна – це крик, це стогін, здушений в грудях тисяч матерів, що прорвався устами поетеси.

Учениця в ролі Анни Ахматової читає уривок із поеми «Реквієм» «Это было, когда улыбался...».

Читець 4: Не бажаючи обходити або замовчувати злочини страшного режиму, поетеса стала на позицію гнівного осуду сталінської диктатури як жадливої форми державного варварства.

Звучить запис твору Моцарта «Реквієм», на фоні якого учениця в ролі Анни Ахматової читає уривок із поеми «Реквієм» «Перед этим горем гнутся горы».

Читець 5: В 1935 році разом із сином за підозрою участі в антирадянському гуртку було заарештовано і другого чоловіка Ахматової професора Всеросійської академії мистецтв М. Пуніна.

Читець 6: Глобальні катаклізми зв'язувалися в тугий вузол із подіями її життя. Вони проходили важким котком, обпікали вогнем, погрожували мечем. Та все ж поетеса вистояла і дочекалася свого поетичного триумфу.

Фрагмент літературно-музичної композиції за творчістю М. Цветаєвої «...И серебряный месяц ярко Над серебряным веком плыл...».

Читець 5: Революції 1917-го Марина Цветаєва не зрозуміла і не прийняла, вважала її чимось на зразок повстання сатанинських сил. Світ розколовся: чоловік – з білими, вона – в червоній столиці. Безжалісний круг самотності замикався, а серце рвалося від тривоги, непевності у завтрашньому дні.

Читець:

*Новый год я встретила одна.
Я, богатая, была бедна,
Я, крылатая, была проклятой.
Где-то было много-много сжатых
Рук и много старого вина.
А крылатая была проклятой!
А единая была – одна!
Как луна – одна в глазу окна.*

Читець 6: Але й у такі моменти свого життя поетеса була поблажливою лише до чужих – підставити плече, поділитись останнім. А від близьких вимагала, як від себе, – непомірно. Ненавиділа паразитизм, неробство, байдужість. Її ж талант працездатності дорівнював талантові поетичному, і ніколи не шукала Цветаєва ні спокою, ні тиші, ні навіть благоустрою.

Читець:

*Если душа родилась крылатой –
Что ей хоромы и что ей хаты!
Что Чингисхан ей и что – Орда!
Два на миру у меня врага,
Два близнеца – неразрывно слитых:
Г о л о д голодных – и сытость сытых!*

Читець:

*Есть у меня моих икон
Ценней – сокровище.
Послушай: есть другой закон,
Законы – кроющий.
Пред ним – все кроются клинки,
Все меркнут яхонты:
Закон протянутой руки,
Души распахнутой.*

Читець 1: Сказати, що життя не тишило Цветаєву – означає нічого не сказати. Якщо, намагаючись врятувати від голоду дорогих серцю двох доньок, вона віддала їх в притулок, то можна уявити, як голодно і важко жилося їй тоді. Але доля підготувала для неї ще страшніші випробування.

Читець 2: В лютому 1920 року, чудом врятувавши від смерті старшу доньку Аріадну, вона втратила молодшу. Про цю втрату пише у багатьох своїх віршах.

Читець 4: А літературна Москва уже майже забула Цветаєву. І ось... Переповнений зал Політехнічного музею, «Вечір поетес», публіка нудьгує. Неначе з темноти студеної ночі, на сцену вийшла жінка в чорному, у стоптаних валянках, із сумкою через плече.

Учениця в ролі М. Цветаєвої читає вірш «Пригвождена к позорному столбу...».

Читець 5: Її поява – як виклик оточенню. Зал Політехнічного мовчки співчуває і схилиється перед силою духу і талантом поетеси.

Учениця в ролі М. Цветаєвої читає вірш «Да, вздохов обо мне – край непочатый!».

Читець 6: У травні 1922 року Марина Цветаєва з десятилітньою донькою залишила Росію. Терпіти ставало дедалі важче, тому вона свідомо пішла

і на цю муку. Почались довгі роки еміграції: Берлін, Прага, Париж...

Читець 1: Емігрантська інтелігенція спочатку гаряче зустріла поетесу. Та згодом вона побачила ворожнечу в білоемігрантському середовищі. «Я понял, что мой читатель остался в России. Пишу не для „здесь“, а именно для „там“ – языком равных мне... Родина. Ей еще болят раны минувших кровопролитий. А ведь для смерти не существует деления на „своих“ и „чужих“, она равняет всех». (Читає вірш «Ох грибок ты мой, грибочек, белый груздь...»).

Читець 2: Життя в еміграції було нужденним. Найголовніше те, що Марині Іванівні потрібне було своє повітря, своя земля, чути свою мову. Без цього було ще важче, ніж без хліба.

Читець 3: Особливо хвилювала поетесу доля сина, який народився в 1925 році в еміграції, доля хлопчика, який ніколи не бачив батьківщини, волею батьків був позбавлений права жити на землі своїх предків.

Читець:

Ни к городу, ни к селу.

– Езжай, мой сын, в свою страну,

– В край, всем краям наоборот!

Куда назад идти – вперед

Идти, особенно тебе,

Руси не видевшее,

Дитя мое, ее дитя...

Читець 4: І в ці невимовно важкі для Марини Цвєтаєвої часи, коли Господь не полегшив її фізичних мук, Він приклав цілющого бальзаму до її душі. Листування з Борисом Пастернаком – це єднання через повітря, думки, через сни.

Читець 5: Всеоживляючий зв'язок творчості поєднав двох великих поетів, безжально роз'єднаних простором. До цього зв'язку, ланками якого стали вірші, листи, щоденники Цвєтаєвої і Пастернака, ми можемо зараз доторкнутися – обережно і трепетно, так, як збирала і зберігала все це донька Марини Аріадна Ефрон.

Учениця в ролі М. Цвєтаєвої читає вірш «Расстояния, версты, мили...».

Читець 6: Живучи в Росії, Пастернак, як і Ахматова, почувався духовним вигнанцем, тому що не зраджував своїм мистецьким принципам і тим прирік себе на внутрішню еміграцію.

Учень у ролі Б. Пастернака: Весной 1922 года в Москве я купил маленькую книжечку «Версты». Меня сразу покорило лирическое могущество цвєтаевской формы. Я написал Цвєтаевой в Прагу письмо, она ответила. Между нами завязалась переписка.

Учениця в ролі М. Цвєтаєвої:

В мире, где всяк

Сгорблен и взмылен,

Знаю, – один

Мне равносилен...

В мире, где все –

Плесень и плющ,

Знаю: один

Ты равносущ

Мне.

Вы не человек и не поэт, а явление природы. Бог задумал вас дубом, а создал человеком, и в вас попадают все молнии.

Учениця: Зі спогадів Аріадни Ефрон. Почему я так тянусь к тебе, так радуюсь твоим письмам? Потому, что имя твое навсегда связано у меня с маминым. Я выросла среди твоих стихов и портретов, среди вашей переписки с мамой, среди вас обоих, вечно близких и вечно разлученных.

Звучить запис твору Бетховена «До Елізи», на фоні якої читаються наступні уривки з листів.

Б. Пастернак: «Цвєтаєва – женщина с деятельной, мужской душой решительной, неукротимой. Четвертый день сую в карман пальто ее письмо, этот пучок дымнотуманной Праги. Какой ты дьявольски большой артист, Марина».

М. Цвєтаєва: «Ничья хвала и ничье признание мне не нужно, кроме Вашего. О, не бойтесь своих безмерных слов, их вина только в том, что они еще слова, то есть не могут быть чувствами».

Б. Пастернак: «Марина, золотой мой друг, изумительное, родное предназначение, утренняя, дымящаяся моя душа, Марина. Какие удивительные стихи Вы пишете! Как больно, что сейчас вы больше меня! Вы возмутительно большой поэт!».

М. Цвєтаєва: «Мой Пастернак, я, может быть, вправду когда-нибудь сделаюсь большим поэтом, благодаря Вам! Ведь мне нужно сказать Вам безмерное: в беседе это делается молчанием, а у меня ведь только перо...».

Література

1. Бойко І. Формування громадянської компетентності учнівської молоді у процесі вивчення зарубіжної літератури / І. Бойко // Всесвітня літ. – 2007. – № 9. – С. 6–9.
2. Волощук Є. Зарубіжна література. 10 клас : хрестоматія : посібник / Є. Волощук. – К. : Світ знань. – 2004. – 560 с.
3. Волощук Є. Зарубіжна література. 11 клас : хрестоматія : посібник / Є. Волощук. – К. : Генеза, 2004. – 464 с.
4. Зарубіжна література за новою програмою. II семестр. – К. : Шкільний світ, 2010.
5. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література. 7 клас / Ю. І. Ковбасенко, Л. В. Ковбасенко. – К. : Шкільний світ, 2010.
6. Красуцька І. В. Розстріляне слово / І. В. Красуцька // Рос. мова і літ. в середніх навч. закл. УРСР. – 1990. – № 10.
7. Література ХХ століття. 11 клас. – К. : Освіта, 1993. – 592 с.